

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук,

професора Богданової Наталії Григорівни

на дисертацію Петренка Максима Олеговича

**«Ідея гідності людини в модерному та постмодерному соціальних
проектах»,**

**подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за
спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Актуальність теми дисертаційного дослідження М. О. Петренка, і поняття «гідності людини» сьогодні безперечна. Це підтверджується чисельністю зарубіжних досліджень з цієї проблеми, до якої одним із перших у вітчизняній філософській думці звернувся дисертант. Особливої актуальності філософському осмисленню генези та сутності ідеї гідності людини надають складні та суперечливі процеси сучасного «суспільства ризику». Воно потребує для свого успішного існування і подальшого розвитку постійного звернення та убезпечення людської гідності в різних її аспектах, вимірах, насамперед - уникнення трагічних наслідків взаємної недовіри і неповаги. Автор роботи наголошує, що ідея гідності людини актуалізує не лише проблему справедливості і свободи, визнання та поваги, а і проблему верховенства права як важливого морально-правового способу існування сучасного суспільства.

Наукова новизна дисертаційного дослідження Максима Олеговича полягає, по-перше, у всебічно проаналізованому концепті гідності людини, важливого для формування персонального морального самовизначення людини як соціального, культурно-історичного феномену. Завдяки розгортанню принципу послідовного аналізу найістотніших історико-філософських та соціально-філософських інтерпретацій проблеми людської гідності з'ясовано її сутність, закономірності розвитку, методологічні,

філософсько-антропологічні та морально-правові засади її створення в межах як модерного, так і постмодерного суспільства.

По-друге, в роботі обґрунтовується важлива для соціально-філософського дискурсу людської гідності теза про те, що суспільне буття, його світоглядні горизонти, норми та цінності визначають конкретно-історичний зміст ідеї гідності людини, а чуття власної гідності, повага та самоповага людини є дієвим механізмом розбудови справедливого, демократичного суспільства. Таким чином, обраний дисертантом «соціально-філософський вимір проблеми гідності людини уможливив створення її цілісного образу, поєднання теоретичного аналізу та реальних трансформацій цієї сутнісної характеристики людського буття» (с. 11-12), сприяв досягненню та розвитку змістовних характеристик та методологічних принципів вітчизняних та зарубіжних філософських студій.

Дисертаційне дослідження М. О. Петренка свідчить про глибоке розуміння ним провідних тенденцій сучасної соціальної та політичної філософії, втілених в окресленні форм впливу феномену гідності людини на антропологічні зміни у її самосприйнятті та персональному самовизначенні, в актуалізації почуття відповідальності за збереження автентичності не лише (і не стільки) власного життя, а й життєвого світу, тобто національно-культурної ідентичності спільноти, з якою людина явно чи неявно співвідносить себе. Відображене вже в назві дисертаційного дослідження звернення до осмислення гідності людини як онтологічного феномену та філософського концепту свідчить про актуальність та наукову значущість запропонованої автором соціально-філософської концепції гідності людини як фундаментальної характеристики її буття. Тема дисертаційного дослідження також зумовила застосування його автором принципу органічної взаємопов'язаності історико-філософської реконструкції та соціально-філософської розробки концепції гідності людини.

Важливою особливістю роботи дисертанта стало корегування її завдань та результатів розумінням особливостей сучасного етапу суспільного

розвитку: сьогодні не просто йдеться про нове, постіндустріальне, інформаційне суспільство, а про нову соціокультурну ситуацію, особливий соціальний проект – постмодерний. У своєму розумінні останнього, автор наголошує на тому, що «за умов притаманної постмодерну відсутності загальних, універсальних орієнтирів, ідея гідності людини, незважаючи на її плюралістичне, контекстуальне тлумачення, все ж не втрачає сенсу певного загального морально-правового, ціннісного орієнтиру» (с. 24-25), який поєднує здобутки модерну (правову державу, права людини) з істотними змінами як у реальному бутті, так і в його осмисленні.

Максиму Олеговичу вдалося, як свідчить текст дисертації, на засадах всебічного аналізу вітчизняних та зарубіжних першоджерел, розвинути тезу про органічний зв'язок свободи та відповідальності з проблемою гідності людини та виокремити його найістотніші теоретичні та практичні складові. Важливою особливістю дослідження стала його спрямованість на аналіз істотно головних на сьогодні методологічних та змістовних аспектів сучасного і новітнього концептів гідності.

Викладені міркування та перший розділ дисертаційного дослідження, де ґрунтовно реконструйовано проблему гідності людини у модерному соціальному проекті, експліковано основні принципи осмислення феномену гідності від Д. П. делла Мірандоли до Й. Г. Фіхте свідчать про актуальність, практичну та теоретичну значущість дисертаційного дослідження. Здійснення теоретичної історико-філософської реконструкції еволюції ідеї гідності в працях таких провідних мислителів як Б. Паскаль, Г. С. Сковорода, І. Кант, Г. Ф. В. Гегель, Й. Г. Фіхте дозволило дисертанту виявити її смислову багатовимірність, виокремити основні політико-правові та морально-етичні складові модерного дискурсу і феномену гідності. Заслуговує на підтримку намагання дисертанта долучити до своєї роботи праці українських дослідників в річищі осмислення ідеї гідності. Аналізуючи твори Б. Паскаля, дисертант зазначає, що глибинно-трагічні мотиви Б. Паскаля в осмисленні людського буття, «величі» та «нікчемності» людини,

привертають увагу сучасних філософів. Адже його праці «є витокком сучасного екзистенціалізму (про що свідчать праці А. Камю «Міф про Сізіфа» та Ж.-П. Сартра «Буття і ніщо») з його роздумами про сенс, автентичність, але й одночасну безглуздість людського існування, а і постмодерного стилю філософування загалом» (с. 54).

Необхідно також наголосити на тому, що дослідження дисертанта работ Г. С. Сковороди органічно вплітаються в сучасні (представлені працею італійської дослідниці М. Бартоліні під назвою «Пізнай самого себе. Неоплатонічні джерела у творчості Григорія Сковороди») тлумачення його творів як творів по-справжньому європейського мислителя, який належить українському культурному життєвому світу.

Акцентуючи увагу на вагомих здобутках дисертаційного дослідження, варто наголосити на наукових результатах, яким притаманна наукова новизна. Насамперед йдеться про те, що в роботі М. О. Петренка вперше представлене системне бачення еволюції ідеї гідності в соціальних проектах модерну та постмодерну, виокремлені її методологічні і соціально-онтологічні засади, філософсько-антропологічні та політико-правові складові.

В роботі з'ясовано, що ідея Канта про значення самовдосконалення людини на шляху невтомної боротьби зі своїми вадами уможливила критичну актуалізацію його філософії в новітніх філософських дискурсах. Через глибинні зрушення в розумінні природи людини, а також її свободи, гідності та справедливості, до роздумів І. Канта, Г. Ф. В. Гегеля та Й. Г. Фіхте звертаються відомі європейські та англо-американські філософи. Означена дослідницька стратегія дозволила й дисертанту виявити та зрозуміти роль ідеї гідності людини у становленні модерної філософської думки.

В дисертації доведено засадничий соціокультурний та методологічний сенс свободи та відповідальності для філософії гідності та виокремлено відмінність патерналістського та діалогічно-демократичного тлумачення

людського буття. Дисертантом реконструйовано принципово важливий зв'язок гідності людини і її визнання. Послідовно доведено, що соціальна складова визнання є важливою засадою формування людської гідності в її персональних та інституційних вимірах. Визначено найістотніші способи концептуалізації ідеї людської гідності в новітній філософській думці. Заслуговує на особливу наукову увагу дослідження трансформацій феномену гідності людини в постмодерному соціумі.

Необхідно зауважити, що, не лише виокремлені у відгуку, а й усі елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам. Ознайомлення з текстом дисертації також дає всі підстави стверджувати, що підхід дисертанта до соціально-філософського осмислення генези і сутності ідеї гідності людини відзначається ґрунтовністю та глибиною.

Переконливості та обґрунтованості основних висновків, наведених дисертантом, сприяло опертя його аналізу на істотні теоретичні здобутки в галузі методології соціально-філософської та історико-філософської науки дослідників, відомих не лише в Україні (с. 26-25). Порівняння в роботі різних концепцій гідності зумовило застосування дисертантом методу компаративного аналізу, а критична реконструкція основних історико-філософських текстів була неможливою без використання герменевтичного методу.

Теоретико-методологічні засади дослідження свідчать про те, що звернення Максима Олеговича до іншомовних та перекладених наукових робіт закордонних вчених, органічно доповнене опертям на здобутки вітчизняної філософії, а також – про ґрунтовне розуміння проблеми та достатній рівень наукової підготовки автора.

Дисертаційне дослідження є логічно структурованим відповідно до поставленої мети і завдань. Теоретична база дослідження підібрана у повній відповідності до його основної мети.

Заслуговує на наукову увагу і другий розділ дисертаційної роботи «Соціально-онтологічні та теоретичні засади новітніх філософських теорій гідності людини», в якому дисертант аналізує соціокультурні контексти гідності людини, звертається до розгляду свободи та відповідальності як важливих засад права людини на гідне, справедливе життя. Автор розгортає думку про те, що свобода, як гідність людини, є не лише універсальною, а і контекстуальною, через свою внутрішню приналежність до узвичаєних форм спілкування та соціальних взаємин. Варто погодитися з думкою дисертанта про те, «що питання визнання можливе лише при комплексному підході до усіх аспектів людської гідності. Наприклад, без особистої свободи і рівності, питання визнання особистості буде неповним, обмеженим» (с. 121). М. О. Петренко пропонує своє дослідницьке бачення місця та ролі визнання в експлікації проблеми гідності. Аналізуючи гуманістичний сенс визнання гідності кожного, дисертант детально (в підрозділі 2.3) розвиває означену тезу, спираючись на праці П. Рікера та А. Гонета, а також користується методологією Франкфуртської школи соціальних досліджень.

Важливою заслугою дисертанта є динамічне, конкретно-історичне бачення досліджуваної проблеми в третьому розділі роботи, спрямованому на розкриття думки про важливість принципу справедливості, а також «універсальної та рівної поваги до всіх»: адже навіть зовнішній острах перед покаранням, так звані зовнішні санкції не стануть на заваді несправедливих дій.

В роботі проаналізовано глибинний гуманістичний сенс сучасних теорій справедливості, в яких гідність розглядається в контексті солідарності, чуття справедливості. У підрозділі 3.2 автор розгортає своє розуміння морально-правового концепту гідності людини в межах етики дискурсу. Це дійсно уможливорює «подальший розвиток нового, інтерсуб'єктивного тлумачення сутності суспільного буття, адже саме спілкування, «комунікативна дія» є сутнісною засадою останнього та поступового подолання кантіансько-монологічної моделі людської гідності» (с. 159-160).

Перед дисертантом нові перспективи дослідження проблеми відкриває, розуміння того, що адекватне осягнення сучасного суспільства вкорінене в нашому, часто непростому, кризовому соціальному досвіді.

Особливості становлення глобального інформаційного суспільства та євроінтеграційні прагнення українців також потребують розуміння новітніх сенсів, вимірів ідеї гідності, на чому, власне, й зосередилась дослідницька думка дисертанта в останньому розділі роботи. Проведене дослідження надало можливість з'ясувати сутність новітніх версій проблеми гідності, які базуються на здатності критично оцінювати власні погляди та спосіб життя і не нав'язувати їх іншим.

Завершенням роботи стали логічні та обґрунтовані висновки, які не лише впливають зі змісту дисертаційної роботи, узагальнюючи її основні здобутки, а й окреслюють основні методологічні та змістовні аспекти подальшого аналізу цілої низки проблем, найістотніших для розуміння гідності людини як онтологічного феномену, сутнісної конкретно-історичної характеристики людського буття та філософського концепту.

Загалом дисертація М. О. Петренка «Ідея гідності людини в модерному та постмодерному соціальних проектах» є актуальним, завершеним, цілісним і ґрунтовним дослідженням, спрямованим на вирішення нагального теоретичного та практичного завдання соціально-філософської реконструкції ідеї гідності людини в модерному та постмодерному соціальних проектах.

Разом із тим, загальна позитивна оцінка дисертаційного дослідження спонукає до роздумів, зауважень і побажань, реалізація яких, поліпшила б текст дисертаційного дослідження та додала б нових вимірів його основним висновкам та положенням:

1. Позитивно оцінюючи спроби автора проаналізувати ідею гідності людини в модерному та постмодерному соціальних проектах, як втілення органічного синтезу гідності як соціально-онтологічного феномену та філософського концепту, тему роботи варто було б дещо звузити і

обмежитися, наприклад, назвою «Ідея гідності людини в модерному та постмодерному соціально-філософських дискурсах».

2. Детально аналізуючи текст дисертаційного дослідження, можна зауважити, що виокремлені в ньому соціально-онтологічні та екзистенційні виміри феномену гідності потребують глибшого аналізу, подальшого звернення до новітніх досліджень з означеної проблеми в царині сучасної філософії, зокрема до праці відомого німецького філософа Петера Бієрі під назвою «Спосіб жити. Про розмаїття людської гідності», Мюнхен, 2013 р.

3. Дослідження дисертантом проблеми антропологічних витоків модерного дискурсу гідності дещо поглибили б твори М. Фуко, зокрема його Курс лекцій, прочитаний в Коледж де Франс у 1975-1976 навчальному році, які видані 2005 році під назвою «Потрібно захищати суспільство». Особливо сказане стосується важливості роздумів М. Фуко про сутність модерної політичної антропології втіленої в роздумах Т. Гоббса, який вважав, що конкуренція, недовіра та марнославство як причини порушення гідності людини, ворожнечі між людьми, вкорінені в самій людській природі.

4. Щодо методології дисертаційного дослідження, то я підтримую прагнення дисертанта до використання таких дійсно відомих і плідних методів соціально-філософського дослідження як методи Франкфуртської школи. Проте у вступі до роботи варто було б просто перерахувати використані наукові методи та визначити, що саме досліджувалось кожним методом для досягнення поставленої в роботі мети.

Але висловлені зауваження та побажання не знижують її вагомості і значення як завершеного, цілісного, соціально-філософського дослідження, яке є самостійним та обґрунтованим. Дисертація М. О. Петренка – це оригінальне дослідження, яке може стати початком і засадою майбутніх наукових пошуків у царині вітчизняної філософії гідності. Автореферат дисертанта адекватно та достатньо повно відображає зміст та основні наукові результати дослідження.

Завдання, поставлені автором, виконані, мета роботи, яка є завершеною науковою кваліфікаційною працею, досягнута. Результати дослідження мають як фундаментальний, так і прикладний характер, що поглиблює теоретичну та практичну значущість дисертації. Положення, що виносяться на захист, характеризуються рівнем наукової новизни, достатньо аргументовані та підкріплені текстуально.

Основні положення та результати дисертаційної роботи пройшли належну апробацію та висвітлені у 13 наукових роботах автора, 6 з яких опубліковано в наукових фахових виданнях України з філософії, та у іноземних виданнях. Загалом, рівень та кількість публікацій та апробації матеріалів дисертації на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях відповідають чинним вимогам до кандидатських дисертацій.

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що дисертація Петренка Максима Олеговича «Ідея гідності людини в модерному та постмодерному соціальних проектах» відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, визначених у п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а також паспорту спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії, а її автор – Петренко Максим Олегович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри охорони праці
та екологічної безпеки

Української інженерно-педагогічної академії
Навчально-наукового професійно-педагогічного
інституту МОН України (м. Бахмут)

Н. Г. Богданова

*Відгук до спеціалізованої
вченої ради К.Н.Н.О.
надійшов 16.03.2020 року
вчений секретар спецради*

Джурковська Г.О.

Підпис *Н. Г. Богданова*
Завіряю
Інспектор ВК УІПА
дата